

BAUDOS BAUSMĖ ATGRASYMO ILIUZIJOS SPĄSTUOSE

Oleg Fedosiuk

Mykolo Romerio universiteto Mykolo Romerio teisės mokyklos
Baudžiamosios teisės ir proceso institutas
Elektroninis paštas: olegfedosiuk@gmail.com

Pateikta 2019 m. rugsėjo 9 d., parengta spaudai 2019 m. spalio 1 d.

DOI: 10.13165/JUR-19-26-2-03

Jei tas, kuris pažeidžia įstatymą, nėra nubaustas, tas, kuris paklūsta, yra apgaulinėjamas. Tai ir tik tai yra, kodėl nusikaltėliai turėtų būti nubausti: autentifikuoti teisėtą elgesį kaip gerą ir skatinti jį kaip naudingą. Baudžiamosios teisės tikslas negali būti pataisymas ar atgrasymas; juo gali būti tik teisinės tvarkos palaikymas.¹

Santrauka. Straipsnyje analizuojami Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso normų pakeitimai, kuriais buvo padidinti skirtinų baudų minimalūs ir maksimalūs dydžiai, vertinant šiuos pakeitimus pagal proporcingumo, bausmės paskirties ir praktinio pritaikomumo kriterijus. Taip pat pasisakoma dėl galimų neigiamų šių pakeitimų padarinių. Dėl nustatytų nerealiai didelių baudos dydžių ir suvaržytų galimybių tinkamai individualizuoti baudą galima prognozuoti, kad teismų praktikoje prioritetas

1 Thomas Stephen Szas, *The Second Sin: Punishment* (New York: 1973), 42, https://equalityfiles.files.wordpress.com/2013/12/thomas_szasz_the_second_sin.pdf.

bus teikiamas kitoms bausmėms, tarp jų ir laisvės atėmimo bausmei. Nesvarstydamas idėjos įtvirtinti sudėtingą ir ilgą diskusijos reikalaujančią naują baudos koncepciją, autorius pateikia konkrečius siūlymus, kaip baudos bausmei suteikti didesnę perspektyvą teismų praktikoje.

Reikšminiai žodžiai: *bauda, baudos dydžiai, sankcijos vidurkio taisyklė, nusikaltamų veikų prevencija.*

Įvadas

Pastarieji dvylika metų baudžiamųjų įstatymų leidyboje pasižymėjo ypatingu dėmesiu baudos teisiniam reguliavimui įtvirtinant vis didesnius šios bausmės dydžius. Varomoji šio proceso jėga – politinėje erdvėje įsigalėjęs įsitikinimas, kad pirminė Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse (toliau – BK) įtvirtinta baudos koncepcija nebuvo veiksminga, todėl teismai nusikaltusiems asmenims skyrė nepateisinamai mažas ir neatgrasančias baudas, ypač už korupcinio pobūdžio nusikaltimus. Šis įsitikinimas lėmė gana intensyvių baudos normos reformavimą: 2007 m. birželio 28 d., 2011 m. balandžio 21 d. ir 2017 m. rugsėjo 28 d. įstatymais² buvo keičiamas BK 47 straipsnis keliant baudos dydžius. Nustatyta ir speciali tvarka apskaičiuojant baudos dydį už nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus valstybės tarnybai ar viešiesiems interesams.

Straipsnio tikslas yra įvertinti minėtus įstatymo pakeitimus pagal proporcingumo, bausmės paskirties ir praktinio pritaikomumo kriterijus. Tyrimo metu naudoti mokslinės literatūros ir dokumentų analizės, loginis, sisteminis, lyginamasis, apibendrinimo metodai.

1. Baudos bausmės bendras vertinimas

Šiuolaikinėje demokratinių valstybių baudžiamojoje politikoje bausmė vertinama kaip pagrindinė alternatyva sunkiausiai reagavimo į nusikaltimą formai – įkalinimui, o dažnas baudos taikymas – tai sveikos baudžiamosios justicijos bruožas. Bausmė vietoj laisvės atėmimo, kai tą leidžia padaryto nusikaltimo pavojingumas ir

2 Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 7, 38, 47, 63, 66, 70, 75, 82, 93, 129, 166, 167, 172, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 189, 194, 196, 197, 198, 198⁽¹⁾, 198⁽²⁾, 199, 202, 213, 214, 215, 225, 227, 228, 231, 233, 235, 252, 256, 257, 262, 284, 285, 312 straipsnių, priedo pakeitimo ir papildymo, XXVI, XXX skyrių pavadinimų pakeitimo ir kodekso papildymo 256⁽¹⁾, 257⁽¹⁾ straipsniais įstatymas Nr. X-1233 (priimtas 2007 m. birželio 28 d., įsigaliojęs 2007 m. liepos 21 d.), *Valstybės žinios*, 2007-07-21, Nr. 81-3309; Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 47 straipsnio pakeitimo įstatymas Nr. XI-1350 (priimtas 2011 m. balandžio 21 d., įsigaliojęs 2011 m. balandžio 28 d.), *Valstybės žinios*, 2011-04-28, Nr. 49-2374; Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 43, 47, 54, 62, 63, 64, 68⁽¹⁾, 68⁽²⁾, 71, 75, 90, 226 ir 227 straipsnių pakeitimo įstatymas Nr. XIII-633 (priimtas 2017 m. rugsėjo 28 d., įsigaliojęs 2017 m. spalio 6 d.), *TAR*, 2017-10-05, 2017-15859.

nusikaltusiojo asmenybė, galima sakyti, yra visų pasaulio kriminologų svajonė. Viena vertus, bauda leidžia pažeidėjui pajusti realų nubaudimo poveikį, kita vertus, tai asmens laisvės neribojanti bausmė, kuri gerai suderinta su nusikaltimų prevencijos ir nuteistų asmenų resocializacijos tikslais, be to, baudos vykdymo administravimas palyginti nėra brangus. Vakarų Europos valstybėse bauda tapo pagrindine bausme ir tai pastaraisiais dešimtmečiais leido smarkiai sumažinti kalinių skaičių, pavyzdžiui, Vokietijoje daugiau nei 82,8 proc. nuteistųjų nuteisiama kaip tik bauda, o įkalinama tik apie 5 proc. nuteistųjų.³ Dar didesnis baudos skyrimo procentas yra Suomijoje ir Danijoje.⁴ Vieno garsiausių pasaulyje penalistų profesoriaus Hanso Heinricho Jeschecko tvirtinimu, šiuolaikinės baudžiamosios teisės perėjimas nuo laisvės atėmimo bausmės prie dažniausiai taikomos baudos yra toks pat lūžis, koks buvo švietimo laikais perinant nuo fizinių ir mirties bausmių prie laisvės atėmimo.⁵

Siekiant išsivaduoti iš sovietinės, į įkalinimą orientuotos baudžiamosios politikos gniaužtų, baudos, kaip ir kitų alternatyvų laisvės atėmimui, praktinis pritaikomumas buvo prioritetinga idėja kuriant naują atkurtos Lietuvos baudžiamąją teisę. 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojus naujam BK, baudų skyrimo atvejų padidėjo apytiksliai nuo 17 iki 30 proc., tačiau ties šia riba augimas sustojo.⁶ Pavyzdžiui, remiantis Lietuvos nacionalinės teismų administracijos paskelbtais duomenis, 2018 m. bauda nuteista 5715 fizinių ir juridinių asmenų (28,9 proc.), 2017 m. – 6024 (31,7 proc.), 2016 m. – 3904 (23,9 proc.). Gana nedidelis baudų skyrimo procentas „eina koja kojon“ su palyginti dideliu laisvės atėmimo bausmės paplitimu: 2018 m. šia bausme nuteista 4882 asmenys (24,6 proc.), 2017 m. – 5140 (27 proc.), 2016 m. – 5029 (30,9 proc.).⁷ Šie skaičiai,

3 Jörg-Martin Jehle, *Criminal Justice in Germany: Facts and Figures* (Berlin: Published by the Federal Ministry of Justice and Consumer Protection, 2015, Sixth Edition), 34, https://www.google.lt/url?sa=t&rc=t&eq=&esrc=s&source=web&cd=50&ved=2ahUKewiPgpHgvHjAhUusz6YKHZ04AiE4KBAWMA16BAGJEA1&url=https%3A%2F%2Fwww.bundesjustizamt.de%2FDE%2FSharedDocs%2FPublikationen%2FJustizstatistik%2FCriminal_Justice_Germany_en.pdf%3F__blob%3DpublicationFile&usq=AOvVaw19hDPTX298g_4fECxR7Bty.

4 Frieder Dünkel, Gintautas Sakalauskas, „Įkalinimo praktikos Europos šalyse palyginimas“, iš *Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys* (Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2017), 102, <http://teise.org/wp-content/uploads/2017/11/Bausmiu-tendencijos-ir-perspektyvos-2017.pdf>.

5 Hans Heinrich Jescheck, *Leipziger Kommentar, 11 Aufl.* (Berlin, New York, 1992, Einleitung, Rdnr. 93). Cituota pagal Wolfgang Heinz, „Alternatyvos įkalinimui: bausmių taikymo teorija ir praktika Vokietijoje, bausmių veiksmingumo ir recidyvo tyrimų rezultatai“, iš *Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys* (Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2017), 25.

6 Gintautas Sakalauskas, Justas Namavičius, „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 43, 47, 54, 62, 63, 64, 681, 682, 71, 75, 90, 226 ir 227 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIII-P-10661“, *Teisės e-aktualijos* 1, 14 (2018): 47, http://teise.org/wp-content/uploads/2018/05/aktualijos-18_1_Nr14.pdf.

7 Lietuvos teismai, „Veiklos rezultatai 2018 m.“, 14–15, https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2019/03/teismai_apzvalga_ilgoji.pdf.

sugretinus juos su Lietuvos valstybę žeminančiais įkalintų asmenų skaičiais⁸, manytina, atleidžia nuo pareigos įrodinėti baudos baismės dažnesnio taikymo reikšmę įgyvendinant protingos ir proporcingos baudžiamosios politikos tikslus ir gerovės valstybės siekius.

Kartu reikia pasakyti, kad bauda, nors ir laikoma efektyviausia alternatyva įkalinimui, turi ir savo trūkumų, kuriuos reikia turėti galvoje ne tik formuluojant vienos ar kitos BK normos sankciją, bet ir parenkant bausmę konkrečiam nuteistajam. Baudos baismės trūkumais mokslinėje literatūroje įvardijama tai, kad ji nevienodai veikia skirtingos turtinės padėties asmenis; daro poveikį ne tik nusikaltusiam asmeniui, bet ir jo šeimos nariams; už nusikaltusį asmenį baudą gali sumokėti kitas asmuo; bauda gali apsunkinti turtinės žalos atlyginimo procesą; baudos taikymas turi būti suderintas tiek su nuteisto asmens galimybėmis ją sumokėti, tiek su visuomenės bendrųjų pajamų lygiu.⁹ Kai kurių kategorijų byloje (pvz., smurto artimojoje aplinkoje, vengimo išlaikyti vaiką, piktnaudžiavimo tėvų teisėmis) baudos skyrimas dėl neigiamos įtakos nukentėjusiesiems apskritai yra nepageidautina proceso baigtis. Tačiau pagrindinė baudos baismės „silpnoji vieta“ paprastai laikoma tai, kad jos veiksmingumas priklauso nuo nuteistojo finansinių galimybių ir kad dažnai jos neįmanoma išieškoti.¹⁰

Paskyrus asmeniui neadekvačiai didelę baudą, kurios jis neišgali sumokėti, neįgyvendinamas joks iš įstatyme numatytų baismės tikslų, o šios baismės pozityvūs bruožai virsta savo priešybėmis. Tokiu atveju net kalbama, esą baudos baismės teisėtumas pasinaikina, nes lieka tik jos neigiamas poveikis individui, moralei ir visuomenei.¹¹ Vargu ar teisinės valstybės siekius atitinka ir situacija, kai baudos išieškojimas įvykdytas, tačiau tai sunaikina nuteisto asmens (ir jo šeimos) turtinę padėtį, pavyzdžiui, asmuo, ir taip dažnai dėl pareikštų kaltinimų netekęs darbo ir pajamų, praranda ir gyvenamąjį būstą. Tuomet bauda, įgavusi konfiskacinį pobūdį, taip pat tolsta

8 Remiantis Europos Tarybos surinktais duomenimis, 2018 m. sausio 31 d. Lietuvoje 100 tūkst. gyventojų buvo 234,9 įkalinto asmens ir pagal šį skaičių Lietuva yra ketvirta nuo galo. Blogesnė padėtis fiksuojama tik Rusijoje, Sakartvele ir Azerbaidžane. Lietuvos skaičiai beveik du kartus viršija Europos šalių vidurkį – 123,7 įkalinto asmens/100 tūkst. gyventojų. Per 10 metų Lietuvoje įkalintų asmenų skaičius sumažėjo tik 2,5 proc., Latvijoje – 34,8 proc., Estijoje – 29,9 proc. Žr. Marcelo F. Aebi, Mélanie M. Tiago, „Prisons and Prisoners in Europe 2018: Key Findings of the SPACE I report. Figures 1, 11.“, 2, 15, http://wp.unil.ch/space/files/2019/06/Key-Findings_190611-1.pdf.

9 Gintautas Šulija, „Baudos baismė ir jos skyrimas“ (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2005), 71–74.

10 Wendy Searle, *Court-imposed fines: A survey of Judges* (Wellington, New Zealand: Ministry of Justice, 2003), 13, 49, <https://www.justice.govt.nz/assets/Documents/Publications/court-imposed-fines-report.pdf>; *The Effectiveness of Fines as a Sentencing Option: Court-imposed fines and penalty notices. Interim Report* (New South Wales Sydney: Sentencing Council, 2006), 19, http://www.sentencingcouncil.justice.nsw.gov.au/Documents/Projects_Complete/Fines/interim_report_on_fines.pdf; Marta Gavrilovienė, „Alternatyvių laisvės atėmimui bausmių veiksmingumo teisinės ir socialinės prielaidos“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2009), 30.

11 *The Effectiveness of Fines as a Sentencing Option, supra note*, 10: 20.

nuo savo pozityvios reikšmės baudžiamojoje justicijoje. Kad baudos baudmė atliktų savo pozityvią funkciją, būtų efektyvi ir taptų plačiai taikoma alternatyva įkalinimui, pirmiausia reikia tokio teisinio reguliavimo, kuris skatintų teismus skirti šią baudmę ir leistų ją tinkamai individualizuoti, t. y. paskirti tokią baudą, kuri būtų adekvati savo dydžiu ne tik padarytos nusikalstamos veikos pavojingumui, bet ir visuomenėje gaunamų pajamų lygiui, nuteisiamo asmens pajamoms ir realiai galimybei ją sumokėti. Siekiant užtikrinti baudos veiksmingumą ir pritaikomumą, daug kur pasaulyje baudos dydis nustatomas taikant formulę, susietą su teisiamojo pajamų dydžiu. Ši dienpinigių sistema (vok. *Tagessatzsystem*, angl. *the day-fine system*), nors ir turi trūkumų, gerokai padidina baudos realų pritaikomumą.¹²

Kuriant baudos modelį Lietuvos baudžiamojoje teisėje, deja, šios idėjos buvo atsakyta ir apsispręsta įtvirtinti paprastesnę baudos dydžio nustatymo formulę, kuri susieta ne su asmens pajamomis, o su padaryto nusikaltimo kategorija ir šiai kategorijai nustatomu baudos minimalaus ir maksimalaus dydžių vidurkiu, matuojamu vadinamuoju minimaliu gyvenimo lygiu (MGL). Primintina, kad vidurkio taisyklė yra skirta visoms baudmėms ir BK 61 straipsnyje suformuluota taip: „Teismas, įvertinęs atsakomybę lengvinančias ir (ar) atsakomybę sunkinančias aplinkybes, jų kiekį, pobūdį ir tarpusavio santykį, taip pat kitas 54 straipsnio 2 dalyje nurodytas aplinkybes, motyvuotai parenka švelnesnę ar griežtesnę baudmės rūšį, taip pat skiriamos baudmės dydį, skaičiuodamas nuo jos vidurkio.“ Vidurkis nustatomas sudedant minimalų ir maksimalų straipsnio sankcijoje numatytus dydžius ir gautą rezultatą padalijant pusiau (BK 61 str. 3 d.). Didesnės ar mažesnės už vidurkį baudos dydžio nustatymas yra paliekamas teismo diskrecijai individualizuojant baudmę.

Pažymėtina ir tai, kad pagal Lietuvos baudžiamojoje teisėje įtvirtintą koncepciją bauda bausmių hierarchijoje numatyta kaip viena švelniausių bausmių, pavyzdžiui, pagal BK 41 straipsnį areštas ir laisvės apribojimas laikomi griežtesnėmis baudmėmis nei bauda. Taigi kuriant naują BK, į baudą buvo žiūrima ne kaip į stiprų atgrasantį poveikį turinčią bausmę, bet kaip į vidutinio ar net nedidelio griežtumo represiją mažinančią alternatyvą įkalinimui. Šia prasme baudos dydžių kėlimas stiprinant jos atgrasomąjį pobūdį nebuvo prognozuojamas ir nėra pirminės baudos koncepcijos natūrali raida. Augant ekonomikai ir gyventojų pajamoms, baudos dydžių korekcija turėjo būti vykdoma remiantis nuolat kintančiu MGL, o ne didinant baudos minimalius ir maksimalius dydžius.

12 Gintautas Šulija, „Turtinių bausmių reforma naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse“. *Jurisprudencija* 52, 44 (2004): 62–64; Darius Pranka, Virginija Gelžinytė, *Baudos baudmės keitimo į kitas bausmes tvarka ir jos tobulinimo galimybės: mokslo studija* (Vilnius: Teisės institutas, 2018), 42–46, <http://teise.org/wp-content/uploads/2019/01/Baudos-kaip-kriminalin%C4%97s-....pdf>.

2. Ar pakelti baudų vidurkiai proporcingi ir realūs?

Vertinant pirminį baudos teisinį reguliavimą naujame BK matyti, kad, nors ir buvo atsisakyta baudos apskaičiavimo pagal dienpinigių sistemą, buvo stengiamasi užtikrinti teismų galimybę paskirti tokią baudą, kuri būtų proporcinga ir maksimaliai suderinta su šalies gyventojų pajamų lygiu, kurį savo ruožtu turėjo „atspindėti“ kintantis MGL. Jeigu baudų dydžiai nebūtų didinami ir išliktų tokie, kokie buvo nustatyti pirminėje redakcijoje, šiandien teisėjas, skirdamas baudą, turėtų vadovautis tokiais vidurkiais:

1 lentelė. Baudos dydžiai pagal BK 47 ir 90 straipsnių 2003 m. balandžio 4 d. redakciją (taikant dabar galiojančio MGL dydį – 50 Eur)

Nusikalstamos veikos kategorija	Baudos minimalūs ir maksimalūs dydžiai	Baudos vidurkis
Baudžiamasis nusižengimas	Nuo 1 MGL (50 Eur) iki 50 MGL (2500 Eur)	25,5 MGL (1275 Eur)
Neatsargus nusikaltimas	Nuo 1 MGL (50 Eur) iki 75 MGL (3750 Eur)	38 MGL (1900 Eur)
Nesunkus nusikaltimas	Nuo 1 MGL (50 Eur) iki 100 MGL (5000 Eur)	50,5 MGL (2525 Eur)
Apysunkis nusikaltimas	Nuo 1 MGL (50 Eur) iki 200 MGL (10 000 Eur)	100,5 MGL (5025 Eur)
Sunkus nusikaltimas	Nuo 1 MGL (50 Eur) iki 300 MGL (15 000 Eur)	150,5 MGL (7525 Eur)
Juridiniam asmeniui	Nuo 1 MGL (50 Eur) iki 10 000 MGL (500 000 Eur)	5000,5 MGL (250 025 Eur)
Nepilnamečiui	Nuo 1 MGL (50 Eur) iki 50 MGL (2500 Eur)	25,5 MGL (1275 Eur)

Taigi jeigu galiotų pirminiai baudų dydžių vidurkiai, šiandien teisėjas, išnagrinėjęs tipinę baudžiamąją bylą, kurioje asmuo pripažintas kaltu padaręs, tarkime, apysunkį nusikaltimą, ir apsisprendęs skirti baudą, iš pradžių nusistatytų 5025 eurų vidurkį ir toliau, atsižvelgdamas į visas bausmei skirti aktualias aplinkybes, svarstytų galutinį jos dydį. Šio straipsnio autoriaus akimis, 5025 eurai kaip startinis baudos dydis už tipinį apysunkį nusikaltimą pagal Lietuvos ekonomikos rodiklius ir žmonių pajamas¹³ visiškai atitiktų įstatymo nustatytus bausmės tikslus. Nešokiruotų ir 1275 Eur baudos vidurkis už baudžiamąjį nusižengimą, 2525 Eur – už nesunkų nusikaltimą ir 7525 Eur – už sunkų nusikaltimą. Tačiau, kaip parodė gyvenimas, įstatymo leidyboje buvo pritarta kitai pozicijai – kad tokios baudos yra neadekvačios ir neveiksmingos. Štai keletas ištraukų iš baudų kėlimo įstatymo projekto (2017 m.) aiškinamojo rašto: „Kaip matyti iš pateiktų statistinių duomenų, skiriamos baudos yra akivaizdžiai per menkos, neatspindi tikrojo nusikalstamos veikos pavojingumo, daromos žalos tiek asmeniui, tiek valstybei, neužtikrina bausmės paskirties. <...> Manytina, kad siūlo-

13 Remiantis Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos skelbiamais pagrindiniais socialiniais rodikliais, 2019 m. (I ketv.) vidutinis darbo užmokestis šalies ūkyje neto (į rankas) buvo 802,7 Eur, <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/socialine-statistika/pagrindiniai-socialiniai-rodikliai>.

mi baudų dydžiai geriau atspindėtų padaryto pažeidimo esmę, efektyvų ir adekvatų padarytam pažeidimui paskirtos baudos dydį, nubaudimo *per se* principo įgyvendinimą, atitiktų baudmės paskirtį, būtų adekvatūs ir proporcingi padarytos nusikalstamos veikos pavojingumui, daromai žalai. Įstatymo projektu siekiama užtikrinti, kad už nusikalstamas veikas, ypač korupcines, skiriama pernelyg švelni baudmė netaptų viena iš priežasčių, skatinančių daryti gerokai didesnes pajamas užtikrinančias nusikalstamas veikas. Efektyviai išnaudojus baudos potencialą, ši baudmė taptų veiksminga priemone kovoje su nusikalstamomis veikomis, ypač korupcinėmis. <...> Būtent tokie pakeitimai sudarytų sąlygas adekvačių baudų skyrimui, nes, padidinus tiek apatinę, tiek viršutinę baudos ribas, padidės ir baudos vidurkis (mediana), nuo kurio skaičiuojamas galutinis skiriamos baudos dydis.¹⁴

Taigi lieka tik pasižiūrėti, kokių dydžių baudos vidurkiai, anot įstatymo rengėjų, yra adekvatūs ir užtikrina baudmės paskirtį.

2 lentelė. Galiojantys baudos dydžiai
(pagal BK 47 ir 90 straipsnių 2017 m. spalio 6 d. redakciją)

Nusikalstamos veikos kategorija	Baudos minimalūs ir maksimalūs dydžiai	Baudos vidurkis
Baudžiamasis nusižengimas	Nuo 15 MGL (750 Eur) iki 500 MGL (25 000 Eur)	257,5 MGL (12 875 Eur)
Neatsargus nusikaltimas	Nuo 20 MGL (1000 Eur) iki 750 MGL (37 500 Eur)	385 MGL (19 250 Eur)
Nesunkus nusikaltimas	Nuo 50 MGL (2500 Eur) iki 2000 MGL (100 000 Eur)	1025 MGL (51 250 Eur)
Apysunkis nusikaltimas	Nuo 100 MGL (5000 Eur) iki 4000 MGL (200 000 Eur)	2050 MGL (102 500 Eur)
Sunkus nusikaltimas	Nuo 150 MGL (7500 Eur) iki 6000 MGL (300 000 Eur)	3075 MGL (153 750 Eur)
Juridiniui asmeniui	Nuo 200 MGL (10 000 Eur) iki 100 000 MGL (5 000 000 Eur)	50 100 MGL (2 505 000 Eur)
Nepilnamečiui	Nuo 5 MGL (250 Eur) iki 50 MGL (2 500 Eur)	27,5 MGL (1375 Eur)

Nereikia jokios BK 47 straipsnyje nustatytų baudos vidurkių išsamesnės analizės, kad suprastum, jog jie yra nutolę nuo realybės, todėl įprastose bylose teisėjas jais vadovautis tiesiog negali. Didžiajai daugumai baudžiamųjų bylų realūs yra tik baudos minimalūs dydžiai, tačiau jų paskyrimas reikalauja atsakomybę lengvinančių ir kaltinamąjį teigiamai apibūdinančių aplinkybių, kurių dažnoje byloje neįmanoma rasti.

14 Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 43, 47, 54, 62, 63, 64, 681, 682, 71, 75, 90, 226 ir 227 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto, dokumento Nr. XIIIIP-1066, registravimo data 2017 m. rugpjūčio 30 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/9ee5f5908d6a11e7a5e2b345b086d377?fwid=5w7avxok0>.

Taigi šiandien baudą ir fiziniam, ir juridiniam asmeniui realiai galima paskirti tik nesilaikant įstatyme nustatytos vidurkio taisyklės. Sunku paaiškinti, kodėl įstatymo iniciatoriai ir už jį balsavę Seimo nariai nusprendė, kad baudos vidurkiai už baudžiamąjį nusižengimą (12 875 Eur), nesunkų nusikaltimą (51 250 Eur) arba apysunkį nusikaltimą (102 500 Eur) yra adekvatūs ir proporcingi. Įsivaizduokime, kad teisėjai pradėtų skirti tokio ar panašaus dydžio baudas už teismų praktikoje įprastas nusikalstamas veikas ir ką žiniasklaida rašytų apie tokius teisėjus. Kaip, pavyzdžiui, atrodytų 100 000 Eur ar panašios baudos paskyrimas vairuotojui, bandžiusiam papirkti policininką 100 Eur suma, kad šis nesurašytų jam protokolo, arba buhalteriiui, apgaulingai tvarkiusiam apskaitą, arba asmeniui, neteisėtai pasinaudojusiam svetima banko mokėjimo kortele. Kalbant apie juridinius asmenis, 2 505 000 Eur ar panašaus dydžio baudos (toks yra vidurkis) paskyrimas įprastose bylose būtų tolygus nuteisto juridinio asmens likvidavimui, todėl ir šiuo atveju abejotina, kad teismai realiai gali vadovautis įstatyme nustatytu baudos vidurkiu.

Nekalbant apie rinkėjams skirtą „tvirtos rankos“ signalą, vienintelis teisinis tikslas, kuris gali būti pasiektas paskyrus nerealiai didelę baudą, – tai žiniasklaidos ir teisėtvarkos institucijų išsakytas atgrasantis poveikis visuomenei (štai kas laukia nusikaltusio asmens). Tačiau kriminologinė išmintis teigia, kad griežtų bausmių poveikis piliečių elgesiui gerokai perdėtas, empiriniai tyrimai to nepatvirtina.¹⁵ Iš baudžiamosios teisės ir jos nustatytų bausmių negali būti tikimasi daugiau nei vien tik paramos toms vertybėms ir normoms, kurių piliečiai nuo pat pradžių yra pasiruošę laikytis.¹⁶ Baudžiamajoje teisėkūroje apskritai reikėtų vengti politikų pamėgto atgrasymo termino, o vartoti moksliskai pagrįstą bendrosios prevencijos sąvoką arba įstatyme minimą sulaikymo nuo nusikalstamų veikų darymo sąvoką (BK 41 str. 2 d. 1 p.). Šiuolaikinis baudžiamosios teisės ir kriminologijos mokslas netapatina bendrosios prevencijos su atgrasymu (angl. *deterrence*, vok. *Abschreckung*), t. y. grasinimu bausmėmis siekiant taip paveikti piliečius, kad nusikaltimo atskleidimo ir bausmės rizika persvertų pagundą nusikalsti. Jau XX a. viduryje mokslinėje literatūroje atkreiptas dėmesys į tokio traktavimo ydingumą, o prevencijos tikslą pradėta aiškinti pirmiausia kaip pozityvų poveikį visuomenei, pabrėžiant jo edukacinį informatyvų pobūdį. Pavyzdžiui, garsus Norvegijos profesorius Johsas Andenaesas, kritiškai vertindamas atgrasymo idėją, 1952 m. rašė, kad bausmė suprastina kaip visuomenės nepritarimo nusikalstamam elgesiui išraiška, kurios paskirtis yra stiprinti bendrą moralinį kodeksą ir skatinti įstatymus gerbiančią elgesį.¹⁷ Vokietijos profesoriaus Wolfgango Heinzo žodžiais, bau-

15 Aušra Gavėnaitė, „Bausmės samprata ir funkcijos pozityvistinėje ir kritinėje kriminologijos tradicijose“ (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2008), 71, 104–174; Gintautas Sakalauskas, „Įkalinimas Lietuvoje: praktika ir prasmė“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2, 20 (2007): 122–134.

16 Franz Streng, *Strafrechtliche Sanktionen, Die Strafzumessung und ihre Grundlagen*, 3. Aufl. (Stuttgart u. a., 2012), 66 (cituota pagal Heinz, *supra note*, 5: 136).

17 Johs Andenaes, „General Prevention – Illusion of Reality“, *Journal of Criminal Law and Criminology* (Northwestern Pritzker School of Law) 43, 2 (1952): 179–180, žiūrėta 2019 m. rugjūčio 1 d., <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4003&context=jclc>.

džiamoji teisė konstituciškai adekvati ir priimtina gali būti tik kaip prevencinė baudžiamoji teisė, siekianti „žemišką“, o ne „metafizinį“ tikslą, o grasinimo bausmėmis tikslas turėtų būti suvokiamas pozityviosios bendrosios prevencijos prasme, t. y. kaip fundamentalių normų viešas teigimas ir užtikrinimas.¹⁸ Taigi bendroji prevencija kaip bausmės tikslas – tai ne visuomenės bauginimas, bet nuolatinis pozityvus ir proporcingas teisinių gėrių apsaugos ir teisinės tvarkos palaikymo signalas. Bendrajai prevencijai yra priešingas nuolatinis bausmių griežtinimas, kuris, peržengus tam tikrą ribą, neišvengiamai duoda priešingą laukiamam rezultatą. Be to, atgrasymo idėjos iškelimas virš kitų bausmės tikslų teisėkūroje kritikuotinas ir vertybiniu požiūriu, nes pagrįstas nedemokratišku požiūriu į visuomenę, kad ją sudaro norintys, bet bijantys nusikalsti piliečiai.¹⁹ Pagaliau konkretaus asmens baudimas griežtesne bausme vien tam, kad kiti bijotų, prieštarauja teisingos bausmės imperatyvui ir konstituciniam bausmės individualizavimo principui.²⁰ Teisės mokslas įspėja ir apie tai, kad neracionaliai didelės baudos turi neigiamą šalutinį poveikį teisų praktikai (teisėjai nustoja jas skirti) ir dirbtinai didina asmenų, nuteisiamų laisvės atėmimu, skaičių.²¹ Nemažai panašaus pobūdžio išpėjimų buvo pateikta ir svarstant baudos dydžių pakėlimo įstatymo projektą Seime, tačiau jie buvo atmesti subjektyviais argumentais dėl neva įsigalėjusio nebaudžiamumo, neatgrasančių bausmių skyrimo ir visuomenės nusivylimu tokiu teisingumu.²²

Šiame kontekste pastebėtina, kad net ir atgrasymo griežtomis bausmėmis šalinininkai, ko gero, sutiktų, kad už šio tikslo vis dėlto turi slypėti realybė, t. y. atgrasančios bausmės turi būti realiai vykdomos. Manau, nereikia įrodinėti, kad neįgyvendinamų bausmių skyrimas gali turėti tik trumpalaikį atgrasantį efektą, o laikui bėgant jis formuoja ironišką piliečių požiūrį į teisinę tvarką. Vis dėlto baudų dydžių kėlimo įstatymo rengėjai, matyt, nuoširdžiai tikėjosi, kad griežtos baudos bus realiai vykdomos, ir tai rodo gana iliuzorinį požiūrį į nusikalstamumą. Realiame gyvenime profesionalūs kontrabandininkai ir kiti stambūs šešėlinės ekonomikos veikėjai yra visiškai atsparūs griežtomis turtinėms sankcijoms, nes paprastai santauptų banko sąskaitose nelaiko ir

18 Heinz, *supra note*, 5: 17.

19 Justas Namavičius, „Bausmės legitimavimas Vokietijos baudžiamosios teisės doktrinoje“, *Teisė* 62 (2007): 75–76.

20 Konstitucinėje jurisprudencijoje ne kartą sakyta, kad baudžiamajame įstatyme negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo (bausmių ar jų dydžių), kad, teismas, atsižvelgdamas į visas bylos aplinkybes ir taikydamas baudžiamąjį įstatymą, negalėtų individualizuoti bausmės, skiriamos konkrečiam asmeniui už konkrečią nusikalstamą veiką (Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d., 2012 m. birželio 4 d. nutarimai).

21 Vytautas Piesliakas, „Baudžiamoji politika Lietuvoje po 1990 m. ir jos tendencijos“, *Jurisprudencija* 13, 5 (1999): 68; Sakalauskas, Namavičius, *supra note*, 6: 46.

22 Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto papildomo komiteto išvada dėl Lietuvos Respublikos baudžiamosio kodekso 43, 47, 54, 62, 63, 64, 681, 682, 71, 75, 90, 226 IR 227 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto (Nr. XIII P-1066) (2017-09-27 Nr. 102-P-37), <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?fwid=5w7avtni3&documentId=1e6f30e0a38911e7a65c90df4655c64&category=TAK>.

jokio registruoto turto savo vardu neturi, taigi bet kokio dydžio baudos skyrimas jiems nėra veiksmingas, nes iš jų neįmanoma nieko išieškoti. Kitų teisiamų asmenų didžioji dauguma taip pat nepriklauso „turtuolių“ sluoksniui, juk gerai žinoma, kad nusikalstamumą pirmiausia skatina skurdas ir socialinė atskirtis. Už korupcinius nusikaltimus teisiami valstybės tarnautojai ir viešųjų įstaigų darbuotojai taip pat dažniausiai didelių santaupų ir turtų neturi. Be to, „nepakeliamos“ baudos skyrimas vargu ar kuriam nors teisėjui atrodys teisinga bylos baigtis. Sunku taip pat įsivaizduoti, kad vidurkiui artimas baudas teismai pradėtų skirti ir bylos supaprastinto proceso metu (BPK XXXI skyrius). Nereikia pamiršti ir to, kad pagal BK 47 straipsnio 7 ir 8 dalis, jeigu asmuo neturi lėšų teismo paskirtai baudai sumokėti, teismas šią bausmę gali pakeisti viešaisiais darbais, o asmeniui, vengiančiam savo noru sumokėti baudą ir nesant galimybių jos išieškoti, teismas gali pakeisti baudą laisvės apribojimu (iki 2019 m. liepos 5 d. – areštu). Taigi didelės baudos dažnai tik jų skyrimo metu atrodo „grėsmingai“, o paskui dėl to, kad jos neįgyvendinamos, „tyliai“ virsta neturtinėmis bausmėmis. Ir tai, kad asmeniui buvo paskirta labai didelė bauda, turės mažai įtakos kitos bausmės dydžiui, nes, pavyzdžiui, viešųjų darbų bausmė negali viršyti vienu, o laisvės apribojimo bausmė dvejų metų termino.

Logiškai mąstant, artimos vidurkiui baudos turės tam tikrą prasmę tik bylose, kuriose kaltinami aukštą socialinę ir turtinę padėtį visuomenėje užimantys fiziniai arba stambūs juridiniai asmenys. Tokiu atveju didžiulė bauda atliks savotiškos „parodomosios akcijos“ funkciją didinant politinės valdžios ir teisės saugos sistemos reitingus. Tačiau tokių bylų santykinai nėra daug. Kitose bylose, kurios ne tokios įdomios žiniasklaidai, bijau, bauda taps paskutiniu teisėjo pasirinkimu, juk kam prasidėti su tokia „toksiška“ bausme, kurią įmanoma paskirti tik nesilaikant įstatyme nustatytos vidurkio taisyklės. Todėl ir taip nedidelis baudos skyrimo procentas, prognozuotina, ims mažėti, o tai baudžiamosios politikos požiūriu būtų itin neigiamas reformos rezultatas. Kiti Lietuvos mokslininkai, tyrinėję baudos problematiką, padarė tokią pat išvadą: „Teismai gali šios bausmės tiesiog neskirti, nes paprasčiausiai nebūtų į ką nukreipti jos išieškojimo“²³; „<...> akivaizdu, kad drastiškas baudos bausmės ribų padidinimas lems daug retesnę šių bausmių taikymą teismų praktikoje, paskirtos baudos bus rečiau sumokamos ir dažniau keičiamos kitomis bausmėmis“²⁴.

Nesvarstant idėjos įtvirtinti sudėtingą ir ilgą diskusijos reikalaujančią dienpinigių sistemą (tokių siūlymų yra²⁵), situaciją gerokai galėtų pataisyti nedidelis ir lengvai įgyvendinamas BK pakeitimas, numatantis baudai bendros bausmių dydžių apskaičiavimo taisyklės, pagal kurią bausmės apskaičiuojamos nuo vidurkio, išimti. Tam į BK 61 straipsnio 1 dalį pakaktų įterpti du žodžius – „išskyrus baudą“. Tokiu atveju teisėjai turėtų didesnę laisvę individualizuoti baudą ir nebijotų priekaištų dėl

23 Pranka, Gelžinytė, *supra note*, 12: 38.

24 Sakalauskas, Namavičius, *supra note*, 6: 48.

25 Pvz., Šulija, *supra note*, 9: 132–133; Pranka, Gelžinytė, *op. cit.*, 45–46.

įstatymo raidės nesilaikymo. Šis pakeitimas visiškai neužkirstų teismui kelio paskirti didelę baudą už korupcinius ar didesnio pavojingumo ekonominio pobūdžio nusikaltimus tiems, kas išgali ją sumokėti, kita vertus, „išgelbėtų“ baudą visais kitais atvejais. Šiandien kaip tik vidurkio taisyklė tiesiogiai riboja konstitucinę teismo diskreciją individualizuoti baudos dydį.

Baudos dydžių reformą lydėjo ir nauja bausmių bendrinimo taisyklė, pagal kurią dalinio sudėjimo atveju pridedamos baudmės dalis negali būti mažesnė negu minimalus tos baudmės rūšies dydis (BK 63 str. 4 d. 2017 m. rugsėjo 28 d. redakcija). Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad bauda yra vienintelė baudmė, turinti skirtingus minimalius dydžius, kurie skiriasi priklausomai nuo nusikalstamos veikos kategorijos. Pavyzdžiui, teismui paskyrus kad ir minimalaus dydžio baudas už, tarkime, penkis apysunkius nusikaltimus, subendrinta bauda negalės būti mažesnė nei 25 000 Eur. Vargu ar tokia subendrinimo tvarka skatins teisėjus nusikalstamų veikų sutapties atveju skirti keletą baudų ir jas bendrinti. Galima prognozuoti, kad teisėjas skirs baudą tik už vieną nusikalstamą veiką, o už kitas nusikalstamas veikas skirs kitų rūšių bausmes, taip išvengdamas „sveiko proto ribą“ viršijančio galutinio dydžio. Sunkių nusikaltimų sutapties atveju (pvz., kelių kontrabandų atveju) tikimybė, kad galutinė baudmė apsiribos bauda ir bus išvengta asmens įkalinimo apskritai, sunkiai įsivaizduojama. Todėl norint suteikti baudos bausmei perspektyvą protinga būtų baudai numatyti minėtos bausmių bendrinimo taisyklės išimtį.

3. Baudos skyrimo už sunkius nusikaltimus pritaikomumo problema

Situacijoje, kai asmuo nuteisiamas už baudžiamąjį nusizengimą, neatsargų, nesunkų ar apysunkį nusikaltimą, teisėjas dar gali pasirinkti kitą sankcijoje esančią alternatyvą įkalinimui, tačiau nuteistajam už sunkų nusikaltimą, už kurio padarymą įstatymas šalia laisvės atėmimo numato galimybę skirti baudą, pasirinkimo išvengti įkalinimo lieka labai mažai. Nebeturėdami galimybės atidėti laisvės atėmimo bausmės vykdymą už sunkius nusikaltimus²⁶, teismai, tam tikrais atvejais suprasdami įkalinimo neadekvatumą esamai situacijai, žinoma, gali griebtis „paskutinio šiaudų“, t. y. baudmės švelninimo pagal teisingumo principą (BK 54 str. 3 d.), tačiau dėti į tai daug vilčių nereikėtų, nes tokie sprendimai reikalauja išimtinių aplinkybių nustatymo ir paprastai yra prokurorų skundžiami. Bet kuriuo atveju galima prognozuoti realių

26 2017 m. rugsėjo 28 d. įstatymu panaikinta galimybė atidėti už sunkų nusikaltimą paskirtos laisvės atėmimo baudmės vykdymą. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 43, 47, 54, 62, 63, 64, 68-1, 68-2, 71, 75, 90, 226 ir 227 straipsnių pakeitimo įstatymas Nr. XIII-653 (priimtas 2017 m. rugsėjo 28 d., įsigaliojęs 2017 m. spalio 5 d.), TAR, 2017-10-05, Nr. 15859. Vėliau, t. y. 2019 m. birželio 27 d. įstatymu, nustatyta galimybė (nuo 2020 m. liepos 1 d.) už tam tikrus sunkius nusikaltimus taikyti dalinį laisvės atėmimo bausmės vykdymo atidėjimą. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 42, 43, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 55, 67, 70, 71, 74, 75, 85, 92 ir 243 straipsnių pakeitimo įstatymas Nr. XIII-2263 (priimtas 2019 m. birželio 27 d., paskelbtas 2019 m. liepos 5 d.), TAR, 2019-07-05, Nr. 11177.

laisvės atėmimo bausmių už sunkius nusikaltimus (su alternatyvia sankcija) skyrimo padidėjimą, o tai, turint galvoje ir taip nepateisinamai didelį kalinių skaičių, nebūtų sveikintina reformos pasekmė.

Čia skaitytojas gali nesuprasti, kodėl autorius nuogaustauja dėl tokios situacijos, juk kalbama apie įkalinimą už sunkius nusikaltimus, o tai, atrodo, proporcinga priemonė. Deja, ne visada. Lietuvos baudžiamojoje teisėje nusikaltimo priskyrimas sunkių kategorijai pagrįstas formaliu sankcijoje nustatyto laisvės atėmimo maksimalaus dydžio kriterijumi. Kad nusikaltimas taptų sunkus, pakanka sankcijoje nustatyti maksimalų septynerių metų laisvės atėmimo terminą (BK 11 str. 5 d.). Taigi tai, kas pagal įstatymą yra sunkus nusikaltimas, realybėje gali atrodyti kaip nedidelio pavojingumo asmens poelgis. Kita vertus, pats faktas, kad sunkaus nusikaltimo normos sankcijoje yra numatyta galimybė skirti baudą, rodo įstatymo leidėjo prognozę, kad tokio pobūdžio nusikaltimas ne visada vertas įkalinimo bausmės. BK yra dešimt normų, kurių sankcijose šalia laisvės atėmimo numatyta galimybė skirti baudą už sunkų nusikaltimą: didelės vertės daiktų arba kilnojamųjų kultūros vertybių ar antikvarinių daiktų kontrabanda (BK 199 str. 3 d.); didelės vertės muitinės apgaulė (BK 199-1 str. 2 d.), neteisėtas disponavimas didelės vertės akcizais apmokestinamomis prekėmis (BK 199-2 str. 2 d.), neteisėtas didelės vertės prekių ar produkcijos neišvežimas iš Lietuvos Respublikos (BK 200 str. 2 d.), nusikalstamu būdu gauto turto legalizavimas (BK 216 str.), kyšininkavimas už neteisėtą veikimą ar neveikimą (BK 225 str. 2 d.), didelės vertės prekyba poveikiu (BK 226 str. 3 d.), didelės vertės papirkimas (BK 227 str. 3 d.), piktnaudžiavimas dėl asmeninės ar turtinės naudos (BK 228 str. 2 d.), biologinio ginklo kūrimas ar neteisėtas disponavimas juo (BK 267-1 str.).

Plačiąja prasme beveik visi šie nusikaltimai yra ekonominio pobūdžio ir sunkaus nusikaltimo statusą paprastai įgauna pagal turto, prekių ar kyšių vertės kriterijus, kurie Lietuvos baudžiamojoje teisėje tradiciškai nėra labai aukšti (šiandien didelė vertė yra lygi 250 MGL, t. y. 12 500 Eur). Be to, kad kyšininkavimas už neteisėtą veikimą ar neveikimą (BK 225 str. 2 d.) virstų sunkiu nusikaltimu, pakanka, kad kyšio dydis būtų didesnis nei 50 Eur. O štai tokio nusikaltimo kaip piktnaudžiavimas (BK 228 str. 2 d.) priskyrimas sunkių nusikaltimų kategorijai pagrįstas labai abstrakčiais kriterijais, kurių problema nei praktiniu, nei teoriniu požiūriu lieka neišspręsta.²⁷ Ypatingu beribiškumu pasižymi ir nusikalstamu būdu gauto turto legalizavimo (pinigų plovimo) definicija (BK 216 str.), pagal kurią šiuo sunkiu tarptautinio pobūdžio nusikaltimu formaliai įmanoma pripažinti net elementarų vogto turto buvimo vietos ar šaltinio slėpimą neatsižvelgiant į to turto vertę. Sunkių nusikaltimų (BK 199 str. 3 d.) laikomas ir didesnės nei 12 500 Eur nedeklaruotos sumos gabenimas per valstybės sieną

27 Piktnaudžiavimo pripažinimo nusikalstamu kriterijus yra vertinamoji sąvoka „didelė žala“, o šio nusikaltimo priskyrimą sunkių nusikaltimų kategorijai lemia siekimo asmeninės ar turtinės naudos požymis (BK 228 str. 2 d.). Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys, kad beveik visi piktnaudžiavimai padaromi siekiant tam tikros naudos, taigi iš esmės bet kurį piktnaudžiavimą įmanoma kvalifikuoti kaip sunkų nusikaltimą.

su Europos Sąjungai nepriklausančia šalimi, neatsižvelgiant nei į tų pinigų kilmę, nei į gabentojo tikslus, kurie gali būti visiškai legalūs.²⁸ Sunkia kontrabanda pripažintinas ir bandymas išvežti be leidimo sendaikčių turguje nupirktą antikvarinį daiktą net neatsižvelgiant į šio daikto vertę (BK 199 str. 3 d.), taip pat kelių gramų kanapių parsisiuntimas paštu iš užsienio (BK 199 str. 4 d.).

Taigi baudos alternatyva visų šių nusikaltimų normų sankcijose yra labai reikalinga, tačiau kai teisėjas privalo pradėti skaičiuoti baudos dydį nuo vidurkio, kuris sunkaus nusikaltimo atveju yra 153 750 Eur, vargu ar galima prognozuoti, kad numatyta galimybė taikyti baudą bus dažnai realizuojama praktikoje.

4. Specialios baudos dydžio nustatymo už korupcines nusikalstamas veikas taisyklės vertinimas

Įstatymo leidėjas ne tik pakėlė baudų dydžius už visas nusikalstamas veikas, kurių normų sankcijose tokia galimybė nustatyta, bet ir nustatė specialią tvarką apskaičiuojant baudos dydį už nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus valstybės tarnybai ar viešiesiems interesams. Pagal naują BK 47 straipsnio 6 dalies redakciją (2017 m. spalio 5 d.) už visas XXXIII skyriuje numatytas nusikalstamas veikas skiriama bausmė negali būti mažesnė negu nustatyto nusikalstamos veikos dalyko, kaltininko padarytos turtinės žalos arba kaltininko gautos ar siektos gauti turtinės naudos sau ar kitam asmeniui dydis. Teisės literatūroje išsakyta nuomonė, kad tokių išskirtinių bausmės skyrimo taisyklių atskirai nusikalstamų veikų kategorijai įtvirtinimas užprogramuoja konstitucinio lygiateisiškumo principo pažeidimą, taip pat pažeidžia konstitucinio teisinės valstybės principo reikalavimus dėl teisinio tikrumo ir teismų sprendimų numatomumo, nepateisinamai riboja Konstitucijos teismui suteiktą diskreciją individualizuoti ir paskirti nuteistajam proporcingą bausmę.²⁹ Nėra argumentų nesutikti su paskutiniu teiginiu.

Tačiau net ir nekeliant aukštų naujo teisinio reguliavimo konstitucingumo klausimų, atkreiptinas dėmesys į galimą šalutinį jo poveikį. Minėta taisyklė įtvirtinta kovos su korupcija stiprinimo kontekste³⁰, matyt, preziumuojant, kad visos BK XXXIII skyriuje numatytos nusikalstamos veikos yra korupcinio pobūdžio. Tačiau įstatymo rengėjai „pamiršo“, kad tarp nusikaltimų valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams yra ir tokia veika kaip tarnybos pareigų neatlikimas, kuris nieko bendra su korupcija neturi. Paradoksalu, bet kaip tik šis neatsargus nusikaltimas realybėje gali tapti naujos BK 47 straipsnio 6 dalyje nustatytos taisyklės pagrindiniu taikiniu. Pavyzdžiui,

28 Tokiais atvejais teismai kartais net nenustato pagrindo tuos pinigus konfiskuoti, pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinės septynių teisėjų kolegijos 2015 m. balandžio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-130-699/2015.

29 Jonas Prapiestis ir Darius Prapiestis, „Oficialioji konstitucinė doktrina ir baudžiamoji teisėkūra“, *Teisės apžvalga / Law review* 2, 18 (2018): 133–134.

30 Aiškinamasis raštas, *supra note*, 14.

bylose dėl tikros korupcijos (kyšininkavimo, papirkimo, prekybos poveikiu) jokios žalos apskritai nefiksuojamos ir neįrodinėjamos, o įprastos kyšių sumos dažniausiai nėra tokios didelės, kad galėtų lemti skirtinos baudos dydį. Piktnaudžiavimo atveju paprastai nustatoma tik neturtinė žala valstybės ar institucijos autoritetui, pareigūno vardui ir pan., taigi ir šiuo atveju BK 47 straipsnio 6 dalyje nustatyta taisyklė didelės reikšmės neturės. Turtinė žala – dažniausiai yra kaip tik tarnybos pareigų neatlikimo (BK 229 str.) padarinys, be to, baudžiamajai atsakomybei kilti žala turi būti didelė, t. y. daugiau kaip 12 500 Eur dydžio. Tai reiškia, kad tokio pobūdžio bylose minimalus skirtinos baudos dydis apskritai negalės būti mažesnis nei ši suma. Vargu ar įstatymo leidėjas iš tiesų norėjo taip kovoti su tarnybiniu aplaidumu. Taigi susidaro situacija, kai įstatymo griežtinimo tikslai yra vieni, o taikymo adresatas realybėje gali būti visai kitoks. Šis nesusipratimas, manytina, yra įstatymo leidėjo nepakankamo įsigilिनimo į baudžiamųjų įstatymų turinį rezultatas. Kaip iliustraciją galima pateikti pavyzdį. Nesenai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija išnagrinėjo bylą, kurioje kredito unijos darbuotojai, atsakingi už paskolų išdavimo procesą, kaip prilyginti valstybės tarnautojams asmenys, nuteisti pagal BK 229 straipsnį už netinkamą pareigų atlikimą. Jiems inkriminuotas aplaidumas išduodant paskolas, neįsitikinus dėl paskolų gavėjų mokumo, įkeičiamo turto realios vertės ir t. t. Nustatyta, kad dėl vadovės aplaidumo kredito unijai padaryta 379 211 Eur žala. Už šią nusikalstamą veiką pagal ankstesnį teisinį reguliavimą nuteistajai teismas paskyrė 1129 Eur baudą.³¹

Šiandien teisėjas, jei nuspręstų skirti baudą už šį aplaidumą, remdamasis BK 47 straipsnio 6 dalimi, susidurtų su privalomumu paskirti nuteistajai ne mažesnę kaip 379 211 Eur baudą. Manau, joks teisėjas to nedarytų, jis ieškotų alternatyvaus varianto, kuris šiuo atveju tiesiogiai numatytas normos sankcijoje, pavyzdžiui, paskirtų areštą arba atidėtų paskirto laisvės atėmimo vykdymą, o tai, be abejo, būtų humaniškesnė proceso pabaiga. Manytina, kad įstatymo leidėjas to nenorėjo ir neprognozavo. Tenka apgailėstauti, kad, kilus turtinei žalai dėl tarnybinio aplaidumo, teismai paprasčiausiai netenka realios galimybės paskirti tinkamai individualizuotos ir sveiko proto ribos neperžengiančios baudos. Minėti argumentai leidžia daryti išvadą, kad bent neatsargiam pareigų neatlikimo nusikaltimui turi būti padaryta naujos BK 47 straipsnio 6 dalyje įtvirtintos baudos apskaičiavimo taisyklės išimtis.

31 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2019 m. kovo 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-38-788/2019.

Išvados

1. BK 47 straipsnyje nustatyti baudos vidurkiai nėra proporcingi ir įgyvendinami, todėl teismai, skirdami baudą, realiai jais vadovautis negali. Esamų baudų dydžių įtvirtinimas sumažino šios bausmės praktinį pritaikomumą ir gali lemti baudos skyrimo procentinės dalies mažėjimą teismų praktikoje, taip pat įkalintų asmenų skaičiaus dirbtinį padidėjimą. Nesant galimybės tinkamai individualizuoti baudą, taip pat suvokiant, kad neadekvačiai didelių baudų neįmanoma išieškoti, galima prognozuoti, kad teismų praktikoje prioritetas bus teikiamas kitoms bausmėms.
2. Norint suteikti baudos bausmei didesnę perspektyvą teismų praktikoje, reikalingas BK 61 straipsnio 1 dalies pakeitimas, numatantis baudai bendros bausmių dydžių apskaičiavimo taisyklės, pagal kurią bausmės apskaičiuojamos nuo vidurkio, išimtį.
3. Baudai taip pat reikalinga naujos BK 63 straipsnio 4 dalyje įtvirtintos bausmių bendrinimo taisyklės, pagal kurią dalinio sudėjimo atveju pridedamos bausmės dalis negali būti mažesnė negu minimalus tos bausmės rūšies dydis, išimtis. Bauda yra vienintelė bausmė, turinti skirtingus minimalius dydžius, kurie skiriasi priklausomai nuo nusikalstamos veikos kategorijos, todėl minėta taisyklė, neperžengiant proporcingumo ribų, praktiškai neįgyvendinama.
4. Naujoje BK 47 straipsnio 6 dalyje įtvirtintoje taisyklėje, kad už XXXIII skyriuje numatytas nusikalstamas veikas skiriama bauda negali būti mažesnė negu nusikalstamos veikos dalykas, turtinė žala arba gauta ar siekta gauti turtinė nauda, turi būti nustatyta išimtis neatsargiam pareigų neatlikimo nusikaltimui (BK 229 str.). Šis nusikaltimas nelaikytinas korupciniu ir jo priskyrimas minėtos baudos nustatymo taisyklės veikimo sričiai prieštarauja deklaruojamam šios taisyklės įtvirtinimo tikslui – kovos su korupcija stiprinimui.

PUNISHMENT OF FINE TRAPPED IN THE ILLUSION OF DETERRENCE

Oleg Fedosiuk

Mykolas Romeris University, Lithuania

***Summary.** This article analyzes the amendments to the norms of the Criminal Code of the Republic of Lithuania that has raised the minimum and maximum amounts of the fines to be imposed, assessing these changes according to the criteria of proportionality, purpose of punishment and practical applicability. The article also examines the possible negative consequences of these changes.*

In the last twelve years the criminal legislature has repeatedly raised the amount of the fines to be imposed. According to the author, these decisions, based on the illusory view of the effectiveness of severe pecuniary sanctions, are apparently contrary to the principles of proportionality and reasonableness, and have the negative side-effect of reducing the applicability of the fine. In the absence of proper individualization as well as comprehension that inadequate fines are not recoverable, it is predictable that the case law will prioritize other punishments including imprisonment.

In order to give the fine a greater perspective in case law, the author proposes to exempt this punishment from the general rule contained in the Criminal Code which requires that the size of punishment is calculated from an average of minimum and maximum sizes.

Keywords: *fine, fine amounts, average sanction rule, crime prevention.*

Oleg Fedosiuk, socialinių mokslų daktaras, Mykolo Romerio universiteto Mykolo Romerio teisės mokyklos Baudžiamosios teisės ir proceso instituto profesorius. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamosios teisės normų aiškinimo, taikymo ir tobulinimo problemos.

Oleg Fedosiuk, doctor of social sciences, professor at Mykolas Romeris University, Mykolas Romeris Law School, Institute of Criminal Law and Procedure. Research interests: issues of interpretation, application and development of criminal law.